

МЕДИА ЭТИКА

Жас мамандардың тәжірибесінен

Монтаждау немесе редакциялау
сәттері, материалды қысқарту кезіндегі
манипуляция, видео материалдарды
пайдалану

Дәрістің негізгі терминдері

Ақпарат (лат. informatio – түсіндіру, мазмұндау) – ұғымы күнделікті өмірден бастап техникалық салада пайдаланылатын көп мағыналы ұғым. Бұл ұғым шектеу, байланыс, бақылау, форма, инструкция, білім, мағына, құрылым, бейнелеу, сезіну тағы басқа ұғымдармен тығыз байланысты.

Продюсер (ағылш. producer – өндіруші, тауар өндіруші, дайындаушы) – маман, ол жобаны өндіруге тікелей қатысады, әкімшілік, технологиялық, шығармашылық немесе заңды аспектілері қызметін реттейді, қандай да бір жобаны орындау кезінде саясатын реттейді.

Radio Television Digital News Association RTDNA – АҚШ-та журналистік этика және журналистердің құқық қорғауы мен сөз бостандығын сақтауды қолдайтын ұйым.

Фототілшілердің ұлттық ассоциациясы – визуалдық журналистиканың жоғары стандарттарын қолдайтын АҚШ баспасөз фототілшілерінің ұлттық ассоциациясы.

Жалғыз жүріп жол табу. «TV CREW» телеарнасы қызметкерінің оқиғасы

Бұрындары ірі телеарналар оқиға орнына тілші, оператор, дыбыс жазушы секілді бірнеше адамды жіберсе, бюджеті аз кішкентай телеарналар ақпарат беретін бір ғана журналисті жіберетін еді. Қазір жаңалықтар бюджеті қысқарып, ірі және үлкен емес ақпараттық арналар мен ұжымдар арасында айырмашылық азайды. Ірі қалалардағы телеарналар бір тілшіні, VJ (видео-журналист) немесе solo (соло) журналисті жібере бастады. Жергілікті жаңалықтар қызметі үшін де бұл қалыпты жағдайға айналды. Алғашқы жұмыс орнына келген жас журналист үшін тапсырмаға жалғыз бару қиындық туғызуы мүмкін. Алабаманың жас видеожурналисі кез келген оқиғада осындай сауалдар туындауы мүмкін екенін айтады.

Оқиға: Торнадо және оның салдары

2011 жылдың 27 сәуіріндегі EF-4 (ең ірісі – EF-5) торнадосы Тускалус маңындағы Алабама штаты Университеті мен Университет басқаратын WVUA-TV аумағын жайпап өтті. Тускалус дауылынан 43 адам қаза тауып, басқа округтерде ондаған адам қайтыс болды. WVUA журналистері қайтыс болғандардың санын, дауылдан университетке келген шығынды, аумақты тазалау жұмыстары мен көмек көрсету шараларын ұдайы назарда ұстады. Алабама университеті журналистика факультетінің студенті және WVUA-TV тілшісі Дэниел Спаркман дауыл кезінде эфир арқылы ауа райын хабарлауға жауапты команданың мүшесі еді. Дауылдан кейінгі аптада бұл команда округтерді аралап, зардап шеккендер туралы ақпарат жинады. Түрлі қауымдастық мүшелері мұқтаж жандарға қол ұшын созды.

Одан кейінгі оқиға Тускалустағы орта мектепті бітірген, 2008 жылы жазғы Олимпиада кезінде жүлде алған жалғыз америкалық боксшы Деонтай Уайлдерге байланысты өрбіді. Торнадодан кейін алты апта өткен соң Уайлдер Тускалуста Rumble on the River атты жарысқа қатысып, жекпе-жек өткізді. Айқас билеттері торнадо кезінде мектебі қирап қалған Альберте-Сити ауданында тегін таратылды. Rumble аясындағы тағы бір шара – дауылдан зардап шеккендерге көмектесу мақсатында лотерея өткізілді. Лотерея жеңімпазы Деонтаймен түскі ас ішу мүмкіндігіне ие болатын болды. Осы шарада Уайлдердің жекпе-жегінен кейінгі лотереядан түскен қаражат көлемі жария етілмек. Спаркман бұл кешкі ас жайында ақпарат дайындауы керек еді. Бірақ Спаркман Тускалустан шыққан танымал боксшымен кездесуге мүмкіндік туғанына қуанды. Шараны Уайлдердің промоутері боксшының беделін арттыра түсу үшін ұйымдастырғанын білсе де, тілші бұл оқиғаның ақпараттық құндылығы бар деп ойлады.

Тығырық: жұмысты қайта істеу керек пе?

Спаркман үш түрлі дилеммамен бетпе-бет келді. Біріншіден, Уайлдерді видеоға түсірген жоқ. Бірақ бұл жерде Уайлдердің шараға келмегенін ескеруге болады. Екіншіден, оған жеңімпаздың ұтыс чегін алып жатқан видеосы керек. Бірақ Спаркман барғанша, жеңімпазға чек тапсыру бейресми түрде өтіп кетіпті. Үшіншіден, оған лотерея жеңімпазы Луиза Данн туралы жалпы мәліметтер қажет еді. Бірақ тілші оған да қол жеткізе алмады. Бұл проблемалардың әрқайсысында да этикалық мәселе бар. Ол өзі тұрған жерден жеңімпаздың түрін анық көре алмаған жағдайда, өзгелердің жолды босатуын талап ете ала ма? Бұл Луиза Данн түстеніп отырған «табиғи» көріністі өзгертіп жібермей ме? Егер чек тапсыру шарасы ресми жоспарланбаған болса, Данның жүлде алғанын қалай көрсетуге болады? Камераға түсіріп алу үшін біреуге өтініш жасап, чек тапсыру рәсімін қайта өткізу керек пе еді? Әлде Луиза Даннан жеке сұхбат беруін өтіне ала ма? Сюжетті кеш жұлдызы Деонтай Уайлдерсіз, Луиза Даннмен ғана сұхбатты берсе, ақпараттық оқиға қалай болады, оқиғаның құндылығы неде? Бұл оқиғаның қоғамдық маңызы болмаса да, көрермендер бокс жұлдызын күтері анық. Спаркман сюжетке Уайлдер қатысқан басқа да видеоларды қоса алатын еді, бірақ ол бүгінгі өткен оқиғаны аша ала ма?

Шешім: шынайылық

WVUA тілшісі бола тұра Спаркман Кәсіби журналистер қауымдастығының кампус басшысының бақылаушысы қызметін де атқаратын. Сондықтан ол журналистік стандарттар мен этика мәселесіне үнемі мән беретін.

Іс-әрекет құралы: Файлдар мен VNR файлдарын қолдану

Видео-журналистер көп жағдайда аутсайдерлер түсірген немесе жаңалықтар қызметінің мұрағатынан алынған видеоларды пайдалану барысында бірқатар проблемаларға тап болады. Видеоның журналист дайындаған материалмен бірге келмегенін көрермен білуі керек. VNR дегеніміз – фирмалар, қоғамдық мекемелер, мемлекеттік мекемелер мен басқа да бірлестіктер өздері дайындап, журналистерге беретін, веб-сайттарында орналастыратын видео материалдар. Сол арқылы компания немесе агенттік ақпараттық контентін бақылап отыра алады, яғни VNR баспасөз-хабарламасының видео нұсқасы деуге де болады. Дегенмен видео-журналистер архивтен алынған ескі видео, VNR немесе интернет-сайттардан, мысалы, YouTube-тен алынған видеоның үзінділерін қалай қолдану керектігін білуі керек. Бірде Даниэль Спаркман құқық қорғау органдары ірі есірткі бандасын ұстаған жерге барды. Сол жерде полиция көп қару тәркілейді. Мұндай жағдайда медиаға қажетті видео мен суреттерді полиция баспасөз мәслихаты барысында ұсынатын. Бірақ осы оқиға кезінде полиция ешқандай материал ұсынбады. Ол желілік жаңалықтар арнасының видео файлын қолданды. Сіз тура сол күні түсірілмеген видеоны пайдаланатын болсаңыз, экранға ол туралы көрерменге көрінетіндей етіп ақпарат беруіңіз керек.

Соңы: көп оқиға, көп тәжірибе

Спаркман этика теориясы мен этика тәжірибесінде іс жүзінде айырма барын шараға бармас бұрын білді. Этикалық шешім қабылдау мәселесі туындаған кезде ол барлығы сюжетке байланысты екенін айтты. Осы оқиға барысында видео түсірген тілші: «Видео түсіру барысында абай болу керектігін білдім. Сонымен қатар іс-шара барысында сақтық шараларын дұрыс жасағаным сенімді болу керек едім», – дейді. Спаркман Уайлдердің кешігіп болса да келгеніне қуанды және одан чекті қайта тапсыруды сұрағанына еш өкінген жоқ. Шараны

ұйымдастырушылар нақты бір уақытты белгілегені, жоспарға сай әрекет еткені анық. Сондықтан ол бүгін де тура сондай жағдайға тап болса, осы әрекетін қайталай еді. Оқиға барысында ол журналистиканың негізі не екеніне көз жеткізгенін айтты. «Мен бір оқиғаға байланысты сюжет жасасам, ол табиғи болып шықпаса, жаңалық болудан қалады. Ал бұл шара жеңіл сипатта өтті. Оның маңызды тұсы – Уайлдердің жеңімпазға жүлде табыстауы еді. Сондықтан да боксшының Данға чекті берген сәті табиғи көрінді», – дейді ол.

Ой құралы: Этикаға сай келетін видео мен аудиоға монтаж жасауға қажетті әдістемелік ұсыныстар

Интернеттен немесе телеарнадан видео көргеннен кейін біршама уақыт өтсе де оның белгілі бір көрінісі немесе аудиосы есіңізде қалып қалуы мүмкін. Бұл журналистердің визуалды құралдарды қолдануға не себепті баса назар аударатынының басты себебі, яғни визуалды құралдардың осындай күші бар. Әлем бойынша тек электронды журналистикамен айналысатын Radio Television Digital News Association ұйымы хабарлағандай, «фотожурналистер мен редакторлар, продюсерлер дыбыстар мен суреттердің нақтылығына, этикалық кәсіпқойлыққа бірдей қарауы керек». Фототілшілердің ұлттық ассоциациясы мен RTDNA этикалық кодексінде ұйымдардың суреттерді өзгертуге қарсы екені айтылған. RTDNA кейін де журналистерге қалай әрекет еткен дұрыс екенін айтып, олардың міндеттері туралы толық түсіндіргісі келді. Пойнтер институтымен серіктестік оларға редакциялаудың нұсқаулығын жасауға мүмкіндік берді. Төменде оның үзінділері берілген.

1. Өтіп кеткен оқиғаны қайталамаңыз. Болмаған дыбысты қоспаңыз. Тек көрермен монтаж барысында енгізілген дыбыстарды ажырата алатындай дыбыстар ғана қосылуы керек. Басқа жерде және басқа орында түсірілген дыбыстарды, аудиторияны адастыруы мүмкін дыбыстарды пайдаланбаңыз. Оқиғаға болмаған нәрсені қоспаңыз.

2. Музыка мен арнайы эффекттерді қолданған кезде абай болыңыз. Музыка тек редакциялық хабарлама жібергендей болуы мүмкін. Егер оқиға орнында жазылған музыка болса, этикалық тұрғыда оны редакциялауға болады. Бірақ егер дыбыс саундтректің аудиожазбасы болса, журналистер редакциялық тонға мән беріп, музыкасыз берілген сюжетке басымдық қойғаны жөн.

3. Фото және арнайы эффекттерді аздап әрі абайлап енгізіңіз. Баяу қимыл, толығымен қиып тастау немесе кейбір ракурстар адамның беделін түсіретіндей болып көрінуі мүмкін.

4. Редакциялау этикасын жаңалықтарда, жарнама акцияларында, сондай-ақ тақырып қойғанда да ескеріңіздер. Мысалы, жаңалықтарға музыка қосу этикаға сай келмеуі мүмкін.

Қазақстандық журналистердің тәжірибесінде кездесетін материалды монтаждау мен редакциялау сәттерінде этикалық дилеммалар туралы айтсақ.

«24 сағаттық толғаныс пен ізденіс»

Бүгінде елге өткір сараптауларымен таныс жас журналист ұлттық университеттің түлегі. Оның рейтингі жоғары бағдарлама тізігінің ұстағанға дейін Алматыда қалалық арнадан редакторлық жұмыстан бастап ұлттық арнаға дейінгі қызмет мансабы әдеттегі журналистер тәжірибесімен ұқсас сияқты. Журналист эфирге шығар әрбір видео материалдың түсірілімін бақылаумен қатар, монтаждың ірбір деталін бірлесе жасайды. Оның материалдарының сапасы 24 сағат толғаныс пен ізденісті талап етеді дейді.

«Гүл өсіргіш журналист және кәсібилік»

Бідің кейіпкеріміз тележурналист. Ол жаңалықтар қызметінің редакторы. Журналист қыз сюжеттері идеясының көрерменге қаз-қалпына жеткізу үшін әлеуметтік желілерде жиі пост

жазып, сұрақтар қояды. Ізденіспен қатар ол жұмыс столын кабинетін гүлмен әрлеп отырады. Оның жаңалықтары мен сюжеттері сапалы шығу үшін этикалық дилеммаларда көбіне көп әлеуметтік желідегі достарының көмегіне жиі жүгінеді.

Дәрісті қорытындыласақ, материалдарды монтаждау немесе редакциялауда кәсіби стандарттармен жұмыс істеу ережелері басты назарда болуы тиіс.

Өзіндік жұмыстар тапсырмалары

1. Видео түсіру барысында айналадағы адамдарға ескерту керек пе?
2. Сіз үлгермеген сәттерді түсіріп қалу үшін адамдардан сол іс-қимылды қайталауын сұрай аласыз ба?
3. Монтаждау немесе редакциялау сәттері, материалды қысқарту кезіндегі манипуляция туралы не айтасыз?
4. Видео материалдарды пайдалануда, материалдарды таратуда қандай ережелерді негізге аласыз?
5. Телеарнада маңызды санайтын видео болмаса, оны визуалды түрде жеткізе алмасаңыз не істейсіз?
6. Видеоны аз пайдалана отырып, тақырыпты ашуға бола ма?
7. Телеарнаның эфирде пайдаланылған видеолары бар, бірақ ол басқа сайттардан алынған, оны сайттарына орналастырғаны жөн бе?

Бақылау жұмыстары

1. Интернеттен іздестіріп, журналистің жалғыз жасаған сюжетіне сипаттама беріңіз.
2. Өзіңіз таңдаған тілшіні бақылап, журналист сөйлескен адамдардың тізімін жасаңыз.
3. Сюжетті жазып алып, журналистің басқа қандай жолдарды таңдауға болатыны туралы ойланып көріңіз.
4. Интернетте эффект оқиғаны жақсы ашып тұрған аудиосы өте жақсы таңдалған бейне-сюжет іздестіріп, талдаңыз.
5. Radio Television Digital News Association ұйымының аудиожазба қойылар талаптарын талдаңыз.

Дереккөздер

1. Deborah Halpern Wenger and Deborah Potter, *Advancing the Story: Broadcast Journalism in a Multimedia World*, 2nd ed. (Washington, DC: CQ Press, 2012), 80–81.
2. http://www.rtdna.org/content/rtdna_code_of_ethics.
3. http://www.rtdna.org/content/guidelines_for_ethical_video_and_audio_editing.
4. <http://downloads.bbc.co.uk/guidelines/editorialguidelines/pdfs/video-news-releases.pdf>.
5. http://www.rtdna.org/pages/media_items/guidelines-for-use-of-non-editorial-video-and-audio250.php.
6. http://www.rtdna.org/pages/media_items/full-disclosure817.php.
7. <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5327152>.